

Pesten in the picture?!

Een pleidooi om pesten eindelijk écht goed in beeld te krijgen

De week tegen pesten 2018 is alweer geruime tijd achter de rug. Een week per jaar aandacht voor pesterijen tussen leerlingen of studenten onderling is, als je erover nadenkt, behoorlijk minimaal. Vooral omdat we uit de Veiligheidsmonitor2018 weten dat tenminste 5% van de leerlingen in het vo gepest wordt. Onderzoek in het mbo uit 2016 meldt dat zelfs 24% van de studenten last heeft van pesterijen.

door Anke Visser

Setting

Onderwijs en pesten zijn nauw met elkaar verbonden. Leeftijdsgenoten in een besloten setting bijeen brengen, kan leiden tot negatief sociaal gedrag. Denk bijvoorbeeld aan ouderen in een verzorgingshuis die geen nieuwe bewoner aan hun tafel toelaten. De elementen 'leeftijdgenoten' en 'een besloten setting' zijn ook van toepassing op het onderwijs. Mieke van Stigt, auteur van 'Alles over pesten' zegt hierover: 'Een school is zowel in sociaal als in fysiek opzicht een ingewikkelde constructie en een onnatuurlijke situatie. We zetten kinderen op grond van hun leeftijd in een grote groep en met vele groepen in een groot gebouw, fysiek verwijderd van ouderlijk toezicht, met daarbij één volwassene die níet is opgeleid in het hanteren van groepen. Deze volwassene wisselt dan ook nog vaak.'

Groepsdynamiek

De groepsdynamiek waar Van Stigt op doelt, speelt voor leerlingen/studenten een belangrijke rol in het schoolleven van alledag. Hoewel de focus van de meeste docenten ligt op het overdragen van lesstof, zijn jongeren vooral bezig met het onderlinge sociale proces. Welke 'top-dog' of 'queen-bee' heeft het voor het zeggen? Welke leerlingen hangen onderaan de rangorde? Welke underdog wordt het mikpunt van pesterijen? Het gevolg? Onderling gedoe, onrust, onveiligheid in de klas. Introductiedagen, gouden weken en activiteiten gericht op positieve groepsvorming ten spijt: helaas steekt in veel klassen pestgedrag toch de kop op. In dat geval lijkt het alsof de kennis die we sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw tot onze beschikking hebben over pesten in het onderwijs, nog niet overal wordt toegepast.

We weten dat pesten een manier is om macht uit te oefenen op klasgenoten. Die macht wordt ingezet om zelf bovenaan de rangorde te komen én om leerlingen die de groep bestempelt als 'anders' af te serveren. Pesten op school piekt in de onderbouw: klas 1 en 2. Met name het tweede leerjaar vo is berucht vanwege negatieve sociale processen onder leerlingen. Dankzij Scandinavisch onderzoek weten we dat er bij pesten meer personen in de klas betrokken zijn dan alleen de pester en de gepeste. Meelopers moedigen de pester aan en omstanders laten het pesten voortbestaan. Pesten is dus een probleem waar een hele klas debet aan is. Bob van der Meer gaf scholen de vijfsporenaanpak om in te grijpen bij pesten. Daarbij legt hij behalve verantwoordelijkheid voor eigen gedrag bij de pester, de gepeste en de middengroep (meelopers en omstanders), ook verantwoordelijkheden bij onderwijspersoneel én ouders van leerlingen om pesten een halt toe te roepen. Acties op vijf sporen is wat anders dan de bijna klassieke ingreep op scholen om de pester streng toe te spreken en de gepeste door te verwijzen naar de leerlingzorg/loopbaanservice.

Actief

Actief optreden tegen pestgedrag onder leerlingen is geen vrijblijvende kwestie meer. De wetgever verplicht scholen voor funderend onderwijs sinds 2015 om de leerlingen een veilig schoolklimaat te bieden. Mocht pestgedrag toch de kop op steken dan heeft de in dezelfde wetgeving beschreven anti-pestcoördinator de taak een structurele en systematische aanpak te ontwikkelen om de pest-situatie te beëindigen.

Subjectief

Hoewel anti-pestcoördinatoren in hun opleiding uitgerust worden met analyse-instrumenten en praktische werkvormen, krijg ik regelmatig te horen dat er geen beroep op hen wordt gedaan door docenten, mentoren, teamleiders, enzovoorts. Eén anti-pestcoördinator maakte dit verschijnsel zelfs tot onderzoeksthema van zijn masterstudie. Wat bleek: docenten, mentoren en teamleiders oordeelden dat het niet nodig was om de anti-pestcoördinator in te schakelen, omdat zij het pestgedrag niet 'zwaar' genoeg beoordeelden. Zij bestempelden het als 'plagen'. Bedenk dat het lastig is om te bepalen of er 'echt' gepest wordt. Pesters gedragen zich strategisch, ze pesten buiten het zicht van volwassenen. En dan zijn er ook nog heel subtiele vormen van pesten. Buiten het zicht, subtiel of niet, uit onderzoek van o.a. de Rijksuniversiteit Groningen blijkt dat het niet uitmaakt of leerlingen 'echt' gepest worden of niet: kinderen die zich slachtoffer voelen van pesten, ervaren de negatieve gevolgen van pestgedrag, zoals sociale angst en wantrouwen. Dit laat zien dat pesten in sterke mate een subjectief verschijnsel is en dat de vraag of het wel 'echt' pesten is niet relevant is. Behalve de oordelen van docenten, mentoren en teamleiders over pesten/plagen, lijkt het erop dat er nog andere vooroordelen over zowel de gepeste als de pester een goede pestaanpak in de weg staan.

Schuld

De kijk op de gepeste leerling wordt soms bepaald door het psychologische mechanisme van schuld-vraagomkering, ook wel 'victim blaming' genoemd. Victim blaming is een middel om onze eigen hersenen gerust te stellen: door aan te nemen dat

er een reden moet zijn waarom iemand iets naars overkomt, wordt ons eigen gevoel van veiligheid hersteld en kunnen we verder gaan zonder dat we iets hoeven te doen. Van Stigt schrijft: 'Toch beschouwen veel scholen en leerkrachten pesten als een incident, waardoor de oorzaak makkelijker bij het slachtoffer gezocht wordt: die vertoont ook wel raar gedrag of zoekt de problemen op. Of hij is niet weerbaar genoeg; wat wil je ook met ouders die bij elk wissewasje op school komen klagen. Tragisch genoeg zijn veel van deze gedragingen juist een gevolg van pesten, en in ieder geval geen excuus ervoor.' Het uitgangspunt 'eigen schuld, dikke bult' heeft nog nooit de oplossing van een pestsituatie dichterbij heeft gebracht.

Nesten

Ook over pesters bestaan vooroordelen. Misschien klinkt deze uitspraak je bekend in de oren: 'Pesters zitten zelf in de nesten'. Beau Oldenburg, onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen, schrijft in 'Vijf misverstanden over pesten': '[...] onderzoek laat zien dat veel pesters juist heel bewust te werk gaan. Een van de belangrijkste redenen om te pesten is dat kinderen een hogere sociale status willen. Door te pesten, laten zij aan de rest van de groep zien hoe 'cool' en 'stoer' ze zijn. Daarbij kiezen pesters heel strategisch een slachtoffer uit: iemand die zich moeilijk kan verdedigen en die ook niet veel vrienden heeft. Zo kunnen zij zonder al te veel tegenstribbeling hun gang gaan. En gek genoeg werkt deze strategie: pesters worden meestal niet aardig of leuk gevonden, maar zijn wel populair.'

In januari 2018 verscheen een promotieonderzoek van Lous Pouwels van de Radboud Universiteit met

een vergelijkbare conclusie. Zij liet aan de hand van vragenlijsten leerlingen uit het basis- en voortgezet onderwijs elkaar beoordelen. Ook dan blijkt dat pesters populair zijn, klasgenoten keuren hun pestgedrag niet af.

Pesten in het mbo

Pesten stopt niet na het eindexamen voortgezet onderwijs. Denk nog even aan de 24% gepeste studenten in het mbo. De door Van Stigt beschreven mechanismen zijn eveneens werkzaam op het mbo: leeftijdsgenoten die in een opleidingssetting hun positie in een groep bepalen. Met andere woorden: ook op het mbo verdient pestgedrag onder studenten aandacht van docenten en slb-ers. De leerlingen heten dan wel studenten, maar zijn feitelijk jonge mensen die volop bezig zijn met hun sociale positie. Dat vraagt om intensieve begeleiding van de groepsdynamiek, naast het geven van beroepsonderwijs. En vooral: snel ingrijpen bij pestgedrag.

Er is in 2016 onderzoek gedaan onder mbo-studenten door de Leidse psycholoog Mitch van Geel, onder de titel: 'Waarom pesten adolescenten?' Van Geel hierover: 'Omdat het loont. Pesters zijn populair, ze laten zien dat ze sterk zijn en in opstand durven te komen tegen volwassen normen. Hun klasgenoten spreken zich niet snel uit tegen het gedrag, uit angst om zelf te worden aangepakt. Het wordt gezien als iets wat leidt tot succes en het wordt vaak niet bestraft. Dus het blijft bestaan.'

Van Geel en zijn collega's legden meer dan 1500 studenten van roc's vragenlijsten voor: hoe vaak hebben ze de afgelopen maand pestgedrag vertoond, online of in het echt? Daarbij werden de jongeren (16-21 jaar) getoetst op persoonlijkheidstrekken. De onderzoekers keken vervolgens of deze verband hielden met pestgedrag. Daaruit bleek dat behalve 'sadisten' ook studenten met andere 'psychopathische' trekken vaker pesten. Psychopathie duidt een lage mate van empathie en berouw aan, een ongevoeligheid voor angst en een behoefte aan 'thrill seeking'. Een Machiavelliaanse persoonlijkheid is berekenend en

gebruikt bedrog en calculerend gedrag om zijn of haar doelen te bereiken. 'Machiavelliaanse' persoonlijkheden pesten meer in het echt, maar doen niet vaker aan cyberpesten.

Van Geel stelt naar aanleiding van zijn onderzoek: 'Het geeft aan dat we niet te licht moeten denken over pesten. [...] Mogelijke [persoonlijkheidskenmerken] en voordelen van pesten suggereren dat pestgedrag maar heel moeilijk aan te pakken is. We weten al dat psychopathie en persoonlijkheid slechts heel moeilijk te veranderen zijn; misschien is dat met pesten ook zo. Dan moeten anti-pest maatregelen dus ook intensief zijn [..]'

Dus

Dit artikel is een pleidooi om elk signaal van een leerling/student/ouder(s) dat wijst op pesten, serieus te nemen en daarop te acteren. Theorievorming rondom pestgedrag, concepten die hun waarde bewezen hebben en succesvolle werkvormen zijn in ruime mate voor handen. Nieuw is dat er steeds vaker aandacht gevraagd wordt door onderzoekers voor het ombuigen van het negatieve gedrag van de pester. Het is zaak om hiervan gebruik van te maken en zo de wettelijke verplichting tot het scheppen van een veilig schoolklimaat te verwezenlijken. Spijtig genoeg is de 'Wet sociale veiligheid op scholen' alleen van toepassing op het funderend onderwijs. Hoewel het pesten piekt in leerjaar 2, wil dat niet zeggen dat er in de hogere leerjaren niet meer gepest wordt. Loes Pouwels zegt hierover: 'In de bovenbouw is het voor docenten lastig in kaart te brengen wie er pesten. Er zijn veel wisselingen van docenten en leerlingen kunnen op die leeftijd heel strategisch pesten, achter de rug van docenten om. Uit mijn onderzoek blijkt dat pesten in de bovenbouw net zo goed voorkomt.' En dat geldt ook voor het mbo.

Anke Visser is opleider van anti-pestcoördinatoren, contact- en vertrouwenspersonen. Ze schreef verschillende boeken over meidenvenijn in het onderwijs. Contact: schoolveiligheid@ankemvisser.nl; 06 36231730; www.ankemvisser.schoolveiligheid.nl.